

NAJNOVIJA ISTORIOGRAFIJA O HLADNOM RATU: BLISKI I DALEKI ISTOK

Aleksandar ŽIVOTIĆ, Jovan ČAVOŠKI
Institut za noviju istoriju Srbije

Hladnoratovske tenzije, niz lokalnih sukoba sa globalnim značajem i različita ispoljavanja raznovrsnih ciljeva i interesa velikih sila i supersila posebno su se manifestovali u regionima Bliskog i Dalekog istoka. Nagomilane političke, vojne i ekonomske suprotstavljenosti na tim prostorima izazivale su niz sukoba čineći te prostore trusnim i nesigurnim. Na konkretnim krizama brusile su se politika i strategija suprotstavljenih regionalnih i globalnih sila dajući poseban pečat i karakter hladnom ratu u oblastima Bliskog i Dalekog istoka koje su u tom periodu predstavljale pozornice najznačajnijih političkih, ekonomskih i vojnih zbivanja. Najvidljivije ispoljavanje drastičnih promena strukture međunarodnih odnosa može se pratiti upravo u tim regionima.

Karakter hladnog rata na tim prostranstvima presudno je uticao na razvoj historiografije o toj epohi definišući uglove sagledavanja i tematsku raznovrsnost posmatranih problema. Pojačano interesovanje za istoriju hladnog rata, fizionomija aktuelnih dešavanja i njihova istorijska pozadina, uslovljenost i povezanost niza istorijskih događaja, pojava i procesa odredili su obim i karakter historiografije o hladnom ratu. Tokom protekle decenije specifičnost hladnoratovskih antagonizama na prostorima Bliskog i Dalekog istoka je doživela svoju naučnu analizu sa više aspekata posmatranih iz različitih vizura. Tako je tokom poslednjih nekoliko godina publikovan niz naučnih studija, članaka, zbirki dokumenata, biografija značajnih ličnosti, kao i dnevnika i memoara učesnika zbivanja vezanih za probleme hladnog rata u tim regionima.

Bliski istok

Tokom hladnog rata Bliski istok je, u globalnom smislu, predstavljao jednu od neuralgičnih tačaka. Permanentan arapsko-izraelski sukob se prelamao

i kombinovao sa nastojanjima velikih sila da sačuvaju, osiguraju ili uspostave svoje pozicije u tom regionu. Priroda hladnog rata na tom prostoru presudno je uticala na karakteristike moderne historiografije o tom problemu. Tako se tokom minule decenije u fokusu naučnog razmatranja hladnoratovskih tenzija na Bliskom istoku našlo pitanje arapsko-izraelskih ratova i, u direktnoj vezi s njim, pitanje odnosa velikih sila prema njemu. Takođe, velika pažnja je posvećena i proučavanju Suecke krize kao događaja koji je sublimirao probleme interesa velikih sila, suštinu arapsko-izraelskog spora i aktivnosti pokreta nesvrstanih koji se tada nalazio u fazi nastajanja. Otežavajuću okolnost je predstavljala činjenica da su najznačajniji arhivski izvori arapskog i izraelskog porekla ostali nedostupni, a da su mnogi zapadni arhivski fondovi koji su bili otvoreni poslednjih godina ponovo zatvoreni. Otvorenost dela sovjetskih arhiva tokom protekle decenije uticala je na potpunije sagledavanje sovjetske uloge na Bliskom istoku tokom hladnog rata. I dalje, uz izvesne izuzetke, arhivska građa arapskih arhivskih institucija ostaje nepoznanica za širu stručnu javnost dok se građa izraelskog porekla može posmatrati kroz radove izraelskih historičara i retke zbirke dokumenata.

Pitanje arapsko-izraelskih ratova je posmatrano iz više uglova. Izdvajaju se dela koja za temu imaju sintetičko razmatranje sukoba kao celine i ona koja se bave analizom pojedinih aspekata problema ili određenih etapa tog sukoba. Među delima koja se bave analizom sukoba u njegovom totalitetu ističu se dela Ričija Ovendejla,¹ Kirsten Šulce² i Arona Bregmana.³ Profesor međunarodnih odnosa na Univerzitetu Velsa (University of Wales, Aberystwyth) Riči Ovendejl je na relativno malom broju strana dao celovitu analizu geneze arapsko-izraelskog spora od Prvog svetskog rata do današnjih dana. U fokusu njegovog razmatranja se našao, uglavnom, politički aspekt problema. Knjiga je tokom minule decenije doživela četiri izdanja. Svako novo izdanje autor je dopunjavao najnovijim rezultatima istraživanja. Taj problem je na sličan način, na manjem broju strana, u vidu priručnika prezentovala i Kirsten Šulce, profesorka na LSE-u (London School of Economics), koja se nije upuštala u dublju analizu hladnoratovskih suprotnosti već je sopstvenu prezentaciju bazirala na prikazu arapsko-izraelskih protivrečnosti. Na kraju te knjige nalazi se odeljak koji sadrži kopije najvažnijih dokumenata o Bliskom istoku. Bivši oficir izraelske armije, a danas novinar i publicista, Aron Bregman je analizirao problem arapsko-izraelskih sukoba više kroz prizmu vojnih nego političkih događaja. Iako Bregman nije historičar, njegova studija, u metodološkom i gnoseološkom smislu, nimalo ne zaostaje za delima profesionalnih historičara koji su se bavili tom temom. Analizom socijalnih, ekonomskih i verskih aspekata bliskoistočnog konflikta

¹ R. Ovendale, *The Origines of the Arab–Israeli Wars*, Longman, London, 2003.

² K. Schulze, *The Arab–Israeli Conflict*, Longman, London, 1999.

³ A. Bregman, *Israel's Wars. A History Since 1947*, Routledge, London, 2002.

bavili su se i istraživači sa School of Politics at Queen's University of Belfast – Beverli Milton Edwards i Piter Hinčklif.⁴

Takođe, posebno su analizirani i drugi i treći arapsko-izraelski rat 1956. i 1967. godine. Izraelski historičar Mordehaj Bar-On⁵ je istraživao operacije izraelske armije u ratu 1956. godine. Bar-On nije analizirao samo obim, karakter i dinamiku vojnih operacija, već je dotakao i pitanje konstelacije političkih snaga u regionu u posmatranom periodu. Istom temom, ali na uopšteniji način se bavio i Moti Golani⁶ bazirajući svoju studiju na čisto vojnom aspektu konflikta. Majkl Oren⁷ je pisao o problematici političke, vojne i religijske suštine Trećeg arapsko-izraelskog rata i uticaju tog sukoba na formiranje i oblikovanje sadašnje slike Bliskog istoka.

Posebno je istraživano i pitanje međunarodnih odnosa na Bliskom istoku. To pitanje je posmatrano na dva načina: kao pitanje bilateralnih odnosa bliskoistočnih zemalja sa drugim zemljama i kao pitanje mesta i uloge regiona ili pojedinih zemalja regiona u politici velikih sila. Pod uredništvom Lindona Karl Brauna nastao je poseban tematski zbornik o karakteru međunarodnih odnosa na Bliskom istoku. Kompleksnost spoljnopolitičkog položaja regiona je predstavljena na više nivoa. Tako zbornik sadrži radove o politici velikih sila na tom prostoru, političkoj i strategijskoj dimenziji arapsko-izraelskih sukoba i spoljnoj politici Izraela i arapskih zemalja.⁸ Favaz Gergeš je u posebnoj obimnoj studiji analizirao aktivnosti dveju supersila na Bliskom istoku, njihove pojedinačne interese u tom regionu, kao i suštinu njihovog međusobnog rivaliteta.⁹ Procesom povlačenja Velike Britanije sa Bliskog istoka i preuzimanjem primata među zapadnim silama Sjedinjenih Američkih Država bavio se Riči Ovendejl.¹⁰ On je, takođe, istraživao američku politiku prema pitanju okončanja britanskog mandata na prostoru Palestine.¹¹ Britansko-američke suprotnosti na Bliskom

⁴ B. Milton-Edwards, P. Hinchcliffe, *Conflicts in the Middle East Since 1945*, Routledge, London, 2003.

⁵ M. Bar-On, *The Gates of Gaza. Israel's Road to Suez and Back 1955–1957*, Palgrave Macmillan, London – New York, 1995.

⁶ M. Golani, *Israel in Search of War: The Sinai Campaign, 1955–1956*, Brighton University Press, Brighton, 1998.

⁷ M. B. Oren, *Six Days of War: June 1967 and Making of the Modern Middle East*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

⁸ L. Carl Brown, (ed.), *Diplomacy in the Middle East. The International Relations of Regional and Outside Powers*, I. B. Tauris, London – New York, 2004.

⁹ F. A. Gerges, *The Superpowers and the Middle East: Regional and International Politics, 1955–1967*, Boulder, London, 1994.

¹⁰ R. Ovendale, *Britain, the United States and the Transfer of Power in the Middle East, 1945–1962*, Longman, London, 1996.

¹¹ R. Ovendale, *Britain, the United States, and the End of Palestine Mandate, 1942–1948*, Woodbridge, Suffolk, 1999.

istoku su bile i tema obimne studije Herberta Hana.¹² Salim Jakub,¹³ profesor Univerziteta Santa Barbara, analizirao je nastanak i značaj Ajzenhauerove doktrine za razvoj Bliskog istoka. Sem toga, Jakub se kroz predstavljanje tog problema upustio i u analizu osnovnih pravaca politike SAD na tom prostoru. Značajnu studiju o američkoj pomoći Egiptu i karakteru američko-egipatskih odnosa pre Suecke krize, koristeći pojedine egipatske arhivske fondove, napisao je Džon Alterman.¹⁴ U tom kontekstu, značajan prilog istoriji egipatske ekonomije tokom hladnog rata predstavlja manja studija egipatskog istoričara ekonomije i direktora prestižnog Centra za izučavanje zemalja u razvoju pri Kairskom univerzitetu Mustafe Kamela Al Saida.¹⁵

Takođe, obrađeno je i pitanje sovjetske politike na Bliskom istoku. Različitim aspektima tog problema se bavio profesor Univerziteta u Tel Avivu Rami Ginat.¹⁶ Posebno se izdvaja njegova studija o sovjetsko-egipatskim odnosima tokom prve decenije nakon Drugog svetskog rata. U okviru šire studije o odnosima Bugarske prema hladnoratovskim konfliktima Jordan Bajev je prezentovao stavove ove zemlje prema arapsko-izraelskom sukobu.¹⁷ Blokovsko organizovanje i uloga SAD-a u stvaranju vojnih i političkih saveza na širem prostoru Bliskog i Srednjeg istoka, posebno pitanje nastanka, širenja i funkcionisanja Bagdadskog pakta, bila je tema kompleksne studije Kamila Kemala Jelisibure.¹⁸

Posebna pažnja je posvećena i izučavanju spoljne politike Izraela. Ješajahu Jelinek se bavio pitanjem izraelsko-nemačkih odnosa od perioda početka pojačanih aktivnosti na stvaranju jevrejske države nakon Drugog svetskog rata do predvečerja Trećeg arapsko-izraelskog rata.¹⁹ Loren Riker iz Instituta za političke studije u Parizu istraživala je sovjetsko-izraelske odnose u periodu nastanka izraelske države. Kroz tu manju studiju Loren Riker je pokušala da odredi obim i karakter sovjetsko-izraelskog savezništva u posmatranom pe-

¹² H. Hahn, *The United States, Great Britain and Egypt, 1945–1956*, North Carolina University Press, New York, 1991.

¹³ S. Yaqub, *Containing Arab nationalism. The Eisenhower Doctrine and Middle East*, North Carolina University Press, New York, 2004.

¹⁴ J. B. Alterman, *Egypt and American Foreign Assistance 1952–1956*, Palgrave Macmillan, London, 2002.

¹⁵ M. Kamel Al-Sayid, *Politics and Economic Growth in Egypt (1950–2000)*, Cairo University, Cairo, 2003.

¹⁶ R. Ginat, *The Soviet Union and Egypt 1945–1955*, Frank Cass, London, 1993.

¹⁷ Ђ. Баев, *Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България*, Издателство на Министерството на отбраната „Свети Георги Победonosец“, София, 1995.

¹⁸ K. Kemal Yeslibura, *The Baghdad Pact and Anglo-American Defence in the Middle East*, Oxford University Press, London, 2004.

¹⁹ Y. A. Jelinek, *Deutschland und Israel: Ein neurotisches Verhältnis*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2004.

riodu.²⁰ Karakterom odnosa između Izraela i Velike Britanije i SAD-a se veoma slikovito, uz analizu različitih strana problema, bavi studija Oстера Almoga.²¹ Veliki broj podataka o spoljnopolitičkom aspektu izraelsko-palestinskih odnosa nalazi se u nizu članaka tematskog zbornika o tom pitanju koji je nastao pod uređivačkim okriljem Ilana Papea.²²

Suecka kriza, kao događaj od globalnog značaja, privukla je veliku pažnju istoričara tokom minule decenije. Taj događaj je posmatran kako sa vojnog i političkog tako i sa ekonomskog aspekta. Kejt Kajl, iako publicista, sačinio je veoma obimnu i na dokumentarnim izvorima utemeljenu studiju o Sueckoj krizi.²³ Britansko-američke suprotnosti tokom krize analizirao je Volter Skot Lukas²⁴ u posebnoj studiji. Poseban tematski zbornik radova o međunarodnom kontekstu Suecke krize uredio je David Tal. U okviru tog zbornika nalazi se niz radova o političkoj i vojnoj strani sukoba, kao i o mestu i ulozi velikih sila u tom sporu.²⁵ Poseban tematski zbornik dokumenata iz britanskih arhiva o Sueckoj krizi priredili su istraživači sa Vestminsterskog univerziteta Luis Džonman i Entoni Gorst.²⁶

Hladnoratovske suprotnosti na Bliskom istoku su našle prostora i u značajnim studijama koje za temu imaju posmatranje hladnog rata u širem kontekstu globalnih zbivanja. U okviru studija Džona Luisa Gedisa određena pažnja je posvećena i ovoj problematci. Njegova starija studija, prevedena na srpski jezik, sadrži nešto šire tumačenje događanja na Bliskom istoku,²⁷ dok njegova najnovija studija sadrži dosta uopšteno i šturo tumačenje događaja, pojava i procesa na Bliskom istoku.²⁸ Kroz objektiv sovjetske spoljne politike mestom i ulogom oblasti Bliskog istoka u sovjetskim spoljnopolitičkim planovima i aktivnostima bavili su se Vladimir Zubok i Konstantin Plešakov.²⁹ Iako ne sadrži posebnu analizu dešavanja na Bliskom istoku studija je značajna zbog korišćenja niza originalnih dokumenata sovjetskog porekla. Deo sovjetske i izraelske arhivske građe o sovjetsko-izraelskim odnosima do 1953. godine objavljen je u poseb-

²⁰ L. Rucker, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947–1949*, Cold War International History Project Bulletin – Working Papers 46, Woodrow Wilson Centre for Scholars, Washington, 2005.

²¹ O. Almog, *Britain, Israel and the United States 1955–1958. Beyond Suez*, Palgrave Macmillan, London, 2002.

²² I. Pappé (ed.), *The Israel-Palestinian Question*, Penguin Books, London, 1999.

²³ K. Kyle, *Suez. Britain's End of Empire in the Middle East*, I. B. Tauris, London, 2003.

²⁴ W. Scott Lucas, *Devided We Stand. Britain, US and Suez Crisis*, Sceptre, London, 1991.

²⁵ D. Tal (ed.), *The 1956 War. Collusion and Rivalry in the Middle East*, Oxford University Press, London, 2001.

²⁶ A. Gorst, L. Johnman (ed.), *The Suez Crisis*, Routledge, London, 1996.

²⁷ Ц. Гедис, *Хладни рат. Ми сад знамо*, Clio, Београд, 2003.

²⁸ J. L. Gaddis, *The Cold War*, Penguin books, London, 2005.

²⁹ V. Zubok, K. Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Krushov*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

nom dvotomnom zborniku dokumenata.³⁰ Najnovija studija Dragana Bogetića o pravicima jugoslovenske spoljne politike između 1956. i 1961. godine sadrži kraći prikaz i analizu osnovnih kontura jugoslovenske politike u tom delu sveta.³¹

U sklopu opšte analize dešavanja na Bliskom istoku tokom hladnog rata nastala je i najnovija biografska literatura o značajnim ličnostima tog perioda. Said K. Aburiš je nedavno objavio voluminoznu biografiju Gamala Abdela Nasera.³² Iako pisano sa dosta emocija, delo sadrži i izvesnu dozu kritičkog posmatranja samog Nasera kao ličnosti i uravnotežen opis događaja koje je Naser kreirao svojim radom ili je u njima učestvovao. Nešto ranije, Ronald Cvajg je objavio tematski zbornik radova o jednom od utemeljivača izraelske države Davidu Ben Gurionu. Taj zbornik sadrži ne samo opis Ben Gurionove ličnosti i njegovih aktivnosti, već i široku analizu događaja i procesa vezanih za epohu njegovog političkog delovanja.³³

U izvesnom smislu, na naučan način, fenomenom islamskog terorizma, kao jednom od karakteristika hladnoratovske epohe na Bliskom istoku, bavili su se direktor izraelske Direkcije za vojnoistorijska istraživanja i bivši pukovnik obaveštajne službe Šaul Šaj³⁴ i Dan Perec.³⁵ Takođe, nemerljiv doprinos razvoju historiografije o hladnom ratu na Bliskom istoku pružili su specijalizovani časopisi *Turkish Studies* i *The Journal of Israeli History. Politics, Society, Culture*. Sem toga, i u renomiranom časopisu *Cold War History* posvećena je velika pažnja hladnoratovskim osobenostima bliskoistočnog regiona.

Istoriografija o hladnom ratu na Bliskom istoku pokazuje tendencije daljeg izučavanja pitanja arapsko-izraelskog konflikta i politike velikih sila prema tom problemu. Ipak, poslednjih godina sve više se očituje tendencija skrupuloznog posmatranja religijske i društveno-ekonomske komponente te problematike, kao i niz nastojanja historiografskog utvrđivanja globalnog značaja regiona tokom hladnog rata. Takođe, pitanje proučavanja terorizma kao realne, prostorno i vremenski fiksirane istorijske pojave, sve više dobija na značaju. Svakako, historiografsko posmatranje problema terorizma je u direktnoj vezi sa aktuelnim političkim, vojnim i bezbednosnim prilikama, kako na globalnom planu tako i u regionu Bliskog istoka.

³⁰ D. Levy, I. Ivanov (ed.), *Documents on Israeli-Soviet Relations 1941-1953*, I-II, London, 2000.

³¹ D. Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006.

³² S. K. Aburish, *Nasser. The Last Arab*, Duckworth, London, 2005.

³³ R. W. Zweig (ed.), *David Ben - Gurion: Politics and Leadership in Isreal*, Penguin Books, London, 1990.

³⁴ S. Shay, *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*, Transaction Publishers, New York, 2004.

³⁵ D. Peretz, *Intifada: the Palestine Uprising*, Boulder, Colo, 1990.

Daleki istok

Završetak hladnog rata i delimično otvaranje istočnoevropskih arhiva, iako je obradovalo mnogobrojne istraživače, nije predstavljalo sigurnu tendenciju koja bi doživela sopstvenu realizaciju i na dalekoistočnom prostoru. Pošto je, u većini slučajeva, hladni rat u Aziji bio neposredno vezan za spoljnopolitičko delovanje NR Kine, tako se i svetska istoriografija uveliko koncentrisala na izučavanje kineske pozicije u ovom globalnom procesu. Iako je istoriografija tokom samih godina hladnog rata stavila Kinu na sam vrh lestvice istraživačkih prioriteta, zajedno sa SAD-om i SSSR-om, apsolutna nedostupnost izvorne građe, slabe veze sa kineskom akademskom zajednicom i zasnovanost samo na javnim, često intenzivno filtriranim izvorima, predstavljala je značajan hendikep za većinu istoričara. Samo oni retki istraživači, čvrsto povezani sa značajnim političkim institucijama, od kojih su dobijali osetljive obaveštajne podatke, mogli su da imaju dublji uvid u ono što se dešavalo na drugoj strani. Na taj način su nastale neke od ključnih studija koje su oblikovale shvatanja ondašnje istoriografije, ali su, svojom pronicljivošću, izdržale test vremena i delimično deklasifikovanih dokumenata. Među takvim stručnjacima ubedljivo prednjači Alen S. Vajting (Allen S. Whiting), čuveni američki sinolog i politički analitičar.³⁶

Arhivi u NR Kini, u velikoj većini, ostali su van domašaja stranih, ali i domaćih istraživača. Veliki arhivi, kao što je Centralni arhiv KPK (Zhongyang dangan guan), ostali su apsolutno zatvoreni za istraživanje, dok je Arhiv kineskog MIP-a delimično otvorio svoje fondove, ali samo do 1955. godine, pri čemu Korejski rat nije bio obuhvaćen ovim deklasifikovanjem. Ipak, provincijski arhivi omogućili su da mnoga značajna dokumenta koja su centralni državni i partijski organi odašiljali provincijskim vlastima postanu dostupna za izučavanje. Međutim, način rada provincijskih arhiva određuje se od mesta do mesta, tako da često politika deklasifikovanja dokumenata zavisi od trenutne situacije ili specifične politike koju je usvojilo arhivsko osoblje u određenoj provinciji.³⁷ Bez obzira na ovakve pojave, velike količine dokumenata koja publikuju kineske naučne institucije, kao i važna dokumenta iz ruskih i istočnoevropskih arhiva

³⁶ Alen S. Vajting, analitičar u uglednoj RAND korporaciji, gde su mu i bili dostupni poverljivi podaci, napisao je više studija o kineskoj ulozi u hladnom ratu, od kojih su dve ostale kao najznačajnije, a to su *China Crosses the Yalu* (1960) i *Chinese Calculus of Deterrence: India and Indochina* (1975). U prvoj knjizi autor je minuciozno analizirao sve faktore koji su doprineli da kinesko rukovodstvo donese tešku odluku da interveniše u Koreji, dok u drugoj on posmatra kinesku politiku odvracanja, kao naznačajniji element u otpočinjanju rata sa Indijom 1962. godine, i angažovanja na pomoći Severnom Vijetnamu u njegovom konfliktu sa SAD. Iako su ove studije pisane bez obimnije izvorne građe, većinom na osnovu fragmentarnih informacija, pojavljivanje određenih kineskih dokumenata i svedočanstava, u većini slučajeva, potvrdilo je navode američkog naučnika.

³⁷ Po dostupnosti arhivske građe prednjači arhiv u provinciji Fuđijen (Fujian) koji intenzivno koristi kako domaći tako i strani istraživači za proučavanje politike centralnog rukovodstva na unutrašnjem i spoljnom planu.

koja se tiču Kine, omogućili su da hladnoratovska historiografija tokom 90-ih napravi značajan kvalitativni skok.³⁸ Pored toga, pojavljivanje memoara značajnih ličnosti iz vrha kineske vlasti delimično je popunilo praznine za koje nemamo prvorazrednu izvornu građu. Teme na koje se koncentrisala historiografija vezuju se, pre svega, za velike konflikte na Dalekom istoku, kao što su bili Korejski i Vijetnamski rat, za lokalne sukobe, kao što su bili kineski građanski rat i dve tajvanske krize, i one obuhvataju dva velika kompleksa problema, a to su sovjetsko-kineski i američko-kineski odnosi, dok u drugi plan dolaze npr. indijsko-kineski odnosi i tome sl.³⁹

Svetska historiografija je poslednjih godina poklonila znatnu pažnju proučavanju kineskog građanskog rata i njegove uloge u otpočinjanju hladnog rata u Aziji. Od kineskih autora, najznačajnija je knjiga profesora Pekinškog univerziteta Niu Đuna (Niu Jun) *Cong Yanan zouxiang shijie: Zhongguo gongchandang duwai guanxi de qi yuan* (Od Jenana do sveta: Poreklo spoljne politike KPK) (Fuzhou, 1992), dok među zapadnim istoričarima prednjače dve studije Oda Arnea Vestada (Odd Arne Westad) *Cold War and Revolution: Soviet-American Rivalry and the Origins of the Chinese Civil War 1944–1946* (New York: Columbia University Press, 1993) i *Decisive Encounters: The Chinese Civil War 1946–1950* (Stanford: Stanford University Press, 2003), u kojima je kineski građanski rat predstavljen u svetlu narastajuće sovjetsko-američke konfrontacije u Aziji.

³⁸ Od sredine 80-ih godina, Centralni arhiv KPK i Centralni institut za istorijsku dokumentaciju (Zhongyang wenxian yanjiushi) objavili su, na selektivnoj osnovi, mnogobrojna partijska dokumenta i dela kineskih rukovodilaca – Mao Cedunga, Džou Enlaja, Liu Šaočija, Deng Sjaopinga. Najznačajnija kolekcija dokumenata jeste *Jianguo yilai zhongyao wenxian xuanbian* (Izabrana važna dokumenta od osnivanja Narodne Republike) u 20 tomova, dok od dela kineskih lidera najznačajniji su *Jianguo yilai Mao Zedong wengao* (Spisi Mao Cedunga od osnivanja Narodne Republike) u 13 tomova, *Mao Zedong wenji* (Sabrana dela Mao Cedunga) u 8 tomova, *Mao Zedong waijiao wenxuan* (Izabrani diplomatski spisi Mao Cedunga), *Mao Zedong junshi wenji* (Sabrani vojni spisi Mao Cedunga) u 6 tomova, *Zhou Enlai waijiao wenxuan* (Izabrani diplomatski spisi Džou Enlaja), *Zhou Enlai junshi wenxuan* (Izabrani vojni spisi Džou Enlaja) u 4 toma, *Jianguo yilai Liu Shaoqi wengao* (Spisi Liu Šaočija od osnivanja Narodne Republike) itd. Sem toga, objavljene su i značajne hronologije života i rada kineskih vođa koje sadrže neka važna dokumenta kakvih nema u gorepomenutim kolekcijama. Ponekad neke publikacije dokumenata mogu nositi oznaku *neibu*, odnosno za unutrašnju upotrebu, te ih je veoma teško naći van Kine, a nekada i unutar nje. Neka od dokumenata iz pomenutih kolekcija štampana su na Zapadu: Zhang Shuguang, Chen Jian, *Chinese Communist Foreign Policy and the Cold War in Asia: New Documentary Evidence 1944–1950* (Chicago: Imprint Publications, 1996), Roderick MacFarquhar (ed.), *The Secret Speeches of Chairman Mao: From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward* (Cambridge: Harvard University Press, 1989) i Stuart Schram (ed.), *Chairman Mao Talks to the People: Talks and Letters 1956–1971* (New York: Pantheon, 1975). Takođe, izdavačka kuća M. E. Sharpe preduzela je poduhvat objavljivanja Maovih sabranih dela na engleskom jeziku, ali će taj proces dosta dugo trajati.

³⁹ Knjiga američkog sinologa Majkla H. Hanta (Michael H. Hunt), *The Genesis of Chinese Communist Foreign Policy* (New York: Columbia University Press, 1994), predstavlja prvi značajan korak da se sintetišu rezultati dotadašnjih istraživanja i da se kroz duboku analizu mnogih spoljnih i unutrašnjih faktora da sud o idejnim osnovama politike KPK i time objasni njeno ponašanje tokom hladnog rata.

Međutim, u ovim publikacijama osvetljene su i sve ostale društveno-političke pojedinosti koje su dovele do konačnog trijumfa komunista. Isto tako, pojavilo se nekoliko značajnih knjiga koje detaljno analiziraju sovjetsko-kineske odnose u tom periodu, među kojima se ističe izuzetno detaljna knjiga Ditera Hajnciga (Dieter Heinzig) *Die Sowjetunion und das kommunistische China 1945–1950* (Baden-Baden: Nomos, 1998), čija se engleska verzija pojavila 2004. godine.⁴⁰

Sovjetsko-kineski odnosi predstavljaju jedan od najznačajnijih fenomena hladnog rata u Aziji i međunarodnog komunističkog pokreta uopšte. Nastanak i raspad sovjetsko-kineskog saveza uticao je na redefinisane politike super-sila na globalnom nivou.⁴¹ O ovom fenomenu pojavilo se više značajnih studija, kao što su npr. zbornik radova: Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance 1945–1963* (Washington, DC, Stanford: Woodrow Wilson Center Press and Stanford University Press, 1998), knjiga: Zhang Shuguang, *Economic Cold War: America's Embargo against China and the Sino-Soviet Alliance 1949–1963* (Washington, DC, Stanford: Woodrow Wilson Center Press and Stanford University Press, 2001), koja analizira ekonomske odnose Moskve i Pekinga u kontekstu raspadanja saveza, isto tako i: Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), gde je dosta solidno prikazan Hruščovljev mukotrpan odnos sa kineskim rukovodstvom. Kineska istoriografija proizvela je par relevantnih knjiga koje se zasnivaju na najnovijim izvorima, od kojih je najistaknutija studija Janga Kuisunga (Yang Kuisong), *Mao Zedong yu Mosike de enen yuanyuan* (Mao Cedung i Moskva – od ljubavi do mržnje) (Jiangxi, 1999).

Pored odnosa dva komunistička džina, odnosi Kine i SAD-a, njihova dvodecenijska konfrontacija, kao i strateško približavanje u suprotstavljanju sovjetskoj politici tokom 70-ih godina, intenzivno su proučavani i u jednoj i u drugoj zemlji.⁴² U ovom domenu naročito se ističu studije američkih istoričara

⁴⁰ Dieter Heinzig, *The Soviet Union and Communist China 1945–1950: The Arduous Road to Alliance* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 2004).

⁴¹ Tokom poslednje decenije pojavilo se više memoara kineskih zvaničnika koji neposredno dotiču problematiku sovjetsko-kineskih odnosa. Među njima naročito prednjače memoari Maovog prevodioca sa ruskog jezika Šija Džea (Shi Zhe), *Zai lishi juren shenbian: Shi Zhe huiyilu* (Pored istorijskih džinova: Ši Džecovi memoari) (Beijing, 1998), koji je, kao svedok, prisustvovao važnim susretima sa Staljinom i Hruščovom. Direktor informativne agencije Sinhua, Vu Lengsi (Wu Lengxi), u svojim memoarima je predstavio najznačajnije momente u istoriji sovjetsko-kineskih odnosa tokom perioda 1956–1966, a značajan je, iako ne uvek precizan izvor za odluke kineskog rukovodstva u tom domenu – *Shi nian lunzhan 1956–1966: Zhong Su guanxi huiyilu* (Deset godina polemičkog rata 1956–1966: Sećanje na kinesko-sovjetske odnose) (Beijing, 1999).

⁴² Dobar pregled odnosa SAD i NR Kine tokom prvih pedeset godina sistematično je predstavljen u studiji Rosemary Foot, *The Practice of Power: U. S. Relations with China since 1949* (Oxford: Oxford University Press, 1997).

kineskog porekla (i to iz NR Kine), kao što su Čen Đijen (Chen Jian) i Džang Šuguang (Zhang Shuguang). Čen Đijenova knjiga *Mao's China and the Cold War* (Chapell Hill, London: The University of North Carolina Press, 2001) predstavlja dobar pokušaj da se fragmentarno analiziraju najvažnije tačke kineskog hladnoratovskog angažmana, naročito odnosi sa SAD-om tokom građanskog rata, Korejskog i Vijetnamskog rata, kao i u vreme strateškog približavanja krajem 60-ih i početkom 70-ih godina. Džang Šuguang je objavio značajnu studiju koja prati početke kinesko-američke konfrontacije tokom 50-ih godina, a sve to u kontekstu formulisanja politike uzajamnog odvracanja, koju su i Peking i Vašington praktikovali.⁴³ Isto tako, triangularne odnose Vašingtona, Pekinga i Moskve, pri čemu je akcenat stavljen na američku politiku „zabijanja klina” među komunističkim saveznicima, detaljno je predstavio Gordon Čang (Gordon Chang), *Friends and Enemies: The United States, China and the Soviet Union 1948–1972* (Stanford: Stanford University Press, 1990).

Jedno od najznačajnijih i najintenzivnije istraživanih poglavlja poslednjih godina u hladnoratovskoj historiografiji predstavlja Korejski rat. Direktno ili prikriveno učešće SAD-a, Kine i SSSR-a u ovom konfliktu, kao i njegov uticaj na oblikovanje budućeg toka globalnog nadmetanja supersila, nesumnjivo je privlačio pažnju istoričara svih proteklih decenija. Značajnije otvaranje arhiva iza „gvozdene zavese” omogućilo je da se temeljnije prouči ovaj ratni sukob i na istoku i na zapadu i da se pruži jasnija ocena učešća svih aktera.⁴⁴ Svakako, kineska intervencija u Koreji zauzela je najviše prostora, kako zbog svoje neočekivanosti za zapadne sile u tom trenutku, tako i zbog pitanja stepena bliskosti koordinacije akcija između Moskve i Pekinga, a sve u kontekstu novonastalog sovjetsko-kineskog saveza.⁴⁵ Iako su kineski istoričari napisali dosta opštih studija o kineskom učešću u ovom ratu, knjiga koja se naročito ističe, a detaljno

⁴³ Zhang Shuguang, *Deterrence and Strategic Culture: Chinese-American Confrontations 1949–1958* (Ithaca, London: Cornell University Press, 1992). O istom periodu konfrontacije, ali kroz analizu unutrašnje mobilizacije i u kineskom i u američkom društvu, piše američki istoričar Thomas Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict 1947–1958* (Princeton: Princeton University Press, 1996).

⁴⁴ Bilten *Cold War International History Project* dao je veliki doprinos u prikupljanju i publikovanju velikog broja sovjetskih, istočnoevropskih, pa i kineskih dokumenata i njihovoj popularizaciji među kolegama širom sveta. Isto tako, prestižni časopis Instituta za Daleki istok RAN – *Проблемы Дальнего Востока* objavio je brojna svedočenja sovjetskih diplomata razmeštenih u Kini i Koreji. Najobimniju kolekciju ruskih dokumenata vezanih za Korejski rat objavio je kineski istoričar Šen Džihua (Shen Zhihua) tokom 2003. god. na Tajvanu, a pod nazivom *Chaoxian zhanzheng: Eguo dangan guan de jiemi wenjian I-III* (Korejski rat: Deklasifikovana dokumenta iz ruskih arhiva).

⁴⁵ Knjiga koja je u mnogo čemu pokrenula čitavu lavinu studija koje se bave kineskim i sovjetskim angažmanom u Korejskom ratu jeste rad tri istoričara (ruskog, američkog i kineskog) Sergei N. Goncharov, John W. Lewis, Xue Litai, *Uncertain Partners – Stalin, Mao and the Korean War* (Stanford: Stanford University Press, 1993). Iako ova knjiga, na momente, pretenduje da pruži konačan sud o svim dešavanjima u vezi sa sovjetsko-kineskim odnosima u tom periodu, ona je, ipak, uspela da, po prvi put, sintetiše na jednom mestu najnovije rezultate ruske, ame-

prati sovjetsko-kineske odnose pre i tokom Korejskog rata jeste: Shen Zhihua, *Mao Zedong – Sidalin yu Chaoxian zhanzheng* (Mao Cedung – Staljin i Korejski rat) (Guandong, 2003). Od američkih izdanja, najznačajnije knjige napisali su Čen Đijen, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994) i Džang Šuguang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War 1950–1953* (Kansas: The University Press of Kansas, 1995).

Što se tiče Vijetnamskog rata, literatura na engleskom jeziku je ogromna, naročito u vezi sa američkom strategijom u jugoistočnoj Aziji. Ipak, kineska i sovjetska politika u odnosu na ovaj konflikt decenijama nisu bile dobro istražene, svakako zbog već poznatih objektivnih okolnosti. Iako ima nekoliko opštih kineskih analiza pomoći Severnom Vijetnamu, ipak, najsistematičniju i najdetaljniju studiju, zasnovanu na prvorazrednim kineskim izvorima, napisao je Či-jang Džai (Qiang Zhai), *China and the Vietnam Wars 1950–1975* (Chapell Hill, London: The University of North Carolina Press, 2000). Ruski historičar Ilja Gajduk, saradnik Instituta svetske istorije RAN, napisao je dvotomnu istoriju sovjetskih odnosa sa Vijetnamom u periodu od početka 50-ih godina pa sve do zaključenja Pariskog mirovnog sporazuma januara 1973. godine – *Confronting Vietnam: Soviet Policy toward the Indochina Conflict 1954–1963* (Washington D. C., Stanford, California, 2003) i *The Soviet Union and the Vietnam War 1964–1973* (Chicago: Ivan R. Dee, 1996).

Izučavanje kinesko-indijskih odnosa, u svetlu sve većeg ekonomskog i političkog značaja ove dve zemlje u savremenom svetu, naročito dobija na intenzitetu, kako u Kini i Indiji tako i u ostatku sveta. U skorije vreme pojavila se jedna značajna sinteza koja nastoji da objedini rezultate istraživanja ovog fenomena tokom poslednjih pola veka, a to je knjiga poznatog američkog sinologa Džona Garvera (John W. Garver), *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century* (Seattle, London: University of Washington Press, 2001). Ona nastoji da prikaže uzroke i posledice jedne latentne konfrontacije koja postoji između dva azijska giganta na prostoru južne i jugoistočne Azije, kao i u Indijskom okeanu, te da istovremeno pokuša da analizira buduća kretanja u ovom važnom bilateralnom odnosu. Takođe, i u Kini i u Indiji pojavilo se nekoliko istaknutih istraživanja koja su dalje promovisala intenzivan rad u proučavanju ove naučne oblasti.⁴⁶

---

ričke i kineske historiografije i arhivskih istraživanja i prikaže alternativna tumačenja pomenutih dešavanja.

⁴⁶ Najznačajniji su radovi Vanga Hungveja (Wang Hongwei), *Ximalaya shan qingjie: Zhong Yin guanxi yanjiu* (Sentimenti Himalaja: Studija kinesko-indijskih odnosa) (Beijing, 1997), Džanga Minčua (Zhang Minqiu), *Zhong Yin guanxi yanjiu 1947-2003* (Studija kinesko-indijskih odnosa) (Beijing, 2004) i Džao Vejiven (Zhao Weiwen), jedne od najboljih kineskih indologa, *Yin Zhong fengyunlu* (Svedočanstvo o dinamici indijsko-kineskih odnosa) (Beijing, 2000), dok se u Indiji pojavila knjiga diplomate Sudaršana Butanija (Sudarshan Bhutani), *A Clash of Political*

Isto tako, u prethodnom periodu završena je monumentalna studija britanskog sinologa Roderika Mekfarkvara (Roderick MacFarquhar) o poreklu Kulturne revolucije, čime je dat veliki doprinos razumevanju tadašnje unutrašnje situacije u NR Kini i njene direktne uslovljenosti spoljnopoličkim položajem kineske države.⁴⁷

Sve u svemu, historiografija je tokom poslednje decenije, obogaćena novim izvornim materijalom, dala veliki doprinos razumevanju hladnog rata u Aziji i uloge NR Kine i supersila u ovoj globalnoj konfrontaciji.

Istoriografija o hladnom ratu je tokom protekle decenije doživela punu ekspanziju. Čitav niza autora srednje i mlađe generacije se potpuno posvetio izučavanju hladnoratovske problematike na prostorima Bliskog i Dalekog istoka. Pre svega, proizvod njihovog istraživačkog rada predstavljaju značajne monografije o različitim aspektima pojedinih dešavanja. Istovremeno, pojavio se i čitav niz sintetičkih studija koje se bave širim sagledavanjem pojedinih procesa i njihovih lokalnih osobenosti. Ne smeju se zanemariti ni trajni efekti postignuti objavljivanjem tematskih zbirki i edicija, pre svega, dokumenata diplomatske i vojne provenijencije. Pojavio se i veći broj biografija, dnevnika i memoara učesnika zbivanja – značajnih državnika, političara i vojnika. Sem istoričara formiranih pod okriljem poznatih historiografskih centara pojavila se i čitava plejada kineskih, indijskih, egipatskih, izraelskih i sirijskih istoričara koji su svoju istraživačku pažnju usmerili ka izučavanju prirode hladnog rata u regionima Bliskog i Dalekog istoka.

Novu tendenciju u novijoj historiografiji o hladnom ratu predstavlja streljenje ka širem posmatranju prirode hladnoratovskih konflikata uz sve češću analizu ekonomskih i socijalnih faktora. Takođe, u predstojećem periodu očekuje se završetak rada i početak publikovanja niza sintetičkih dela o hladnom ratu u kojima će značajan prostor biti posvećen hladnoratovskim specifičnostima Bliskog i Dalekog istoka. U izgledu je i proširivanje postojećih i pokretanje novih edicija dokumenata. Sem toga, primetna je i tendencija uključivanja historiografija manjih zemalja u procese globalnih istraživačkih projekata kao posledica sve izraženijeg uverenja o izuzetnoj važnosti manjih zemalja tokom hladnog rata. U radovima vezanim za hladnoratovska dešavanja u regionima Bliskog i Dalekog istoka sve češće se napominje značaj jugoslovenske politike na tom prostoru. O karakteru jugoslovenskih aktivnosti na tim prostorima domaća historiografija ni približno nije posvetila odgovarajuću pažnju, iako se u relevantnim arhivskim institucijama nalazi obilje nepoznate građe o toj problematici koja je dostupna istraživačima.

Cultures: Sino-Indian Relations 1957–1962 (New Delhi, 2004). Ovi autori važe i u jednoj i u drugoj zemlji za vodeće stručnjake u ovoj oblasti.

⁴⁷ Roderick MacFarquhar, *The Origins of the Cultural Revolution I: Contradictions Among the People 1956–1957*, *The Origins of the Cultural Revolution II: The Great Leap*